

ЗАСНАВАЛЬНІК
МІНІСТЭРСТВА
АДУКАЦЫІ
РЭСПУБЛІКІ
БЕЛАРУСЬ

Выходзіць
з 1988 года
(у 1988—1991,
№№ 1—48,
выдаваўся пад назвай
«Беларуская мова
і літаратура ў школе»)

ДЗЯРЖАЎНАЕ
ПРАДПРЫЕМСТВА
«ДОМ ПРЭСЫ»
ДЗЯРЖАЎНАГА КАМІТЭТА
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
ПА ДРУКУ

8/128/98
ЖНІВЕНЬ

Роднае слова

ШТОМЕСЯЧНЫ НАВУКОВА-МЕТАДЫЧНЫ ЧАСОПІС

Галоўны рэдактар Міхась ШАВЫРКІН

РЭДАКЦЫЙНАЯ КАЛЕГІЯ:

Алесь Бельскі, Марыя Давыдоўская, Віктар Іўчанкаў, Лідзія Камінская, Уладзімір Кароткі, Віктар Красней, Вольга Кузьміч, Міхась Лазарук, Аляксандр Лакотка, Уладзімір Ламека, Алег Лойка, Вера Ляшук, Вольга Ляшчынская, Віталь Маслоўскі, Павел Міхайлаў, Мікола Мішчанчук, Васіль Протчанка, Мікола Прыгодзіч, Жанна Прыймак, Васіль Рагаўцоў, Вячаслаў Рагойша, Валянціна Раманізіч, Ларыса Сагановіч, Аляксандр Саламевіч, Тамара Саўчук, Вольга Смольская, Павел Сцяцко, Лідзія Сямешка, Ірына Шаблоўская, Таццяна Шамякіна, Міхась Яўневіч.

РЭДАКЦЫЙНАЯ РАДА:

Алена Антропава, Рыма Бабашка, Таццяна Боган, Віктар Вабішчэвіч, Зінаіда Варановіч, Марыя Верціхоўская, Валянціна Войнік, Любоў Гарэлік, Зоя Громак, Марыя Губежка, Мікола Жуковіч, Лілія Казлоўская, Ліна Каўрус, Мікола Крыўко, Валянціна Кузьміна, Людміла Кутузава, Яўген Лаўрэль, Наталля Левічава, Таццяна Лойка, Аляксандр Лугоўскі, Людміла Лясун, Галіна Малажай, Марыя Мацюкевіч, Віктар Несцяровіч, Яўген Несцяровіч, Тамара Прадзел, Аляксей Пяткевіч, Аляксей Рагуля, Вольга Русілка, Алена Руцкая, Вераніка Саламевіч, Валянціна Смыкоўская, Васіль Старычонак, Антаніна Хатэнка, Мікола Хілько, Міраслава Шавыркiна.

Міністэрства адукацыі і навукі Рэспублікі Беларусь

● ФІЛАЛОГІЯ

Драздова Зінаіда. “Было б на свеце толькі — чалавечна...”: Літаратурны партрэт Анатоля Грачанікава	3
Казбярук Уладзімір. Вытокі і магія паэтычнага слова: Верш Янкі Купалы “Мая навука”	15
Васючэнка Пятро. Вяртанне да Сольвейг: Генрык Ібсен і бе- ларуская літаратура	23
Ібсен Генрык. Пэр Понт (<i>урывак</i>)	28
Крэнь Ірына. З пачушчём моўнай радзімы: “Пенталогія” Алены Яскевіч	37
Старавойтава Надзея. Лексіка “Аповесці пра Трышчана”: Генезіс, семантычныя змены, страты	45
Стральцоў Міхась. “Але ж і тое — гэтае спазнаем...”: Вы- слоўі з паэзіі і прозы (<i>заканчэнне</i>)	54
Гаўрош Ніна, Панюціч Клара. Адданы сын Беларусі: Да 80-годдзя Фёдара Янкоўскага	59
Тарасенка Таццяна. Стылістычная функцыя кантрасту ў дыялогах твораў Васіля Быкава	69
Курбека Аксана. Паўторы ў рэпліках дыялога: На пры- кладзе твораў Івана Мележа	77
Фасеева Святлана. Сімволіка вясельнай паэзіі: Раслінны свет	87
Міхайлаў Павел. “Брат сястру бачыць за вярсту”: Назвы сястры ў беларускіх гаворках	94
Осіпчык Алена. Сястра: З гісторыі назвы	97

● МЕТОДЫКА І ВОПЫТ

Валынец Любоў. Сістэма ўрокаў па паэме Якуба Коласа “Сымон-музыка” ў IX класе	100
Барадзіна Алена. Увасабленне нацыянальнай адметнасці беларусаў у аповесці В. Быкава “Знак бяды”: Урок-се- мінар (<i>заканчэнне</i>)	109
Цяпша Наталля. Навошта людзям паэзія?: Уступны ўрок па тэме “Паэзія” ў VI класе	117
Мішчанчук Мікола. “Мінімум няволі і максімум волі...”: Кузьма Чорны ў пошуку адказаў на балючыя пытанні даваеннай рэчаіснасці	124
Герцык Аляксандр. Навела Праспера Мерымэ “Матэа Фаль- конэ” ў VII класе	130
Лаўрэль Яўген. Паўтарэнне і падагульненне вывучанага ў V — VI класах: Метадычныя парады да падручніка ...	137

Алена БАРАДЗІНА

УВАСАБЛЕННЕ НАЦЫЯНАЛЬнай АДМЕТНАСЦІ БЕЛАРУСАЎ У АПОВЕСЦІ В. БЫКАВА “ЗНАК БЯДЫ” УРОК-СЕМІНАР

Заканчэнне. Пачатак у № 7.

Прыкладам нацыянальнага характару ў аповесці з’яўляюцца Пятрок і Сцепаніда. У гэтых вобразах суіснуюць “два тыпы, дзве якасці нацыянальнага характару: цвёрдасць і мяккасць, падатлівасць і маўклівая, зацятая ўпартасць, цярдлівасць і адчайны, гераічны радыкалізм...

Ствараецца ўражанне, што менавіта суіснаванне і цеснае ўзаемадзеянне гэтых двух тыпаў нацыянальных паводзінаў якраз і забяспечваюць унутраную жыццёвую ўстойлівасць беларускай нацыі, яе здольнасць выжыць і выжываць на скразняках еўрапейскай і сусветнай гісторыі”¹.

“Ціхі, мяккі, страхавіты, зважлівы, трохі набожны” Пятрок і рашучая, імклівая, незалежная “акцыявістка” Сцепаніда. Але, разам з тым, колькі агульнага паміж імі! Звышчалавечая працавітасць і цягавітасць, сумленнасць, шчырасць у адносінах з людзьмі, сіла характару, вытрымка, неўміручая надзея на лепшас.

Нават той факт, што хата Багацькаў (хутар каля дарогі) “з краю”, характарызуе зусім не іх адасобленасць ад свету. Нельга не ўспомніць тут М. Танка:

Мая хата — з краю.
Таму ў яе грукаюць
Вятры, збіўшыся з дарогі,
Хмары снежныя і дажджлівыя,
Птушкі пералётныя,
Сакавікі і лістапады,
Кірмашовыя дні,
Працавітыя будні,
Змораныя падарожнікі...
Мая хата — з краю.
І ў таго, хто жыве ў ёй,
Усе дні — клапатлівыя,
Усе ночы — бяссонныя,
Усе лавы — занятыя,
І ніколі не гуляюць,

Ні хвіліны не святкуюць
Ні печ, ні качарэжнік,
Ні міскі, ні лыжкі,
Ні конаўкі, ні цымбалы.

Не толькі непагадзь стукала ў хату Багацькаў, але і “скразнякі гісторыі”. Сцепаніда, хоць і не была адукаванай, нейкім абвостраным унутраным чушчём адчувала хаду часу і імкнулася паспяваць за ёй. Пятрок плёўся за Сцепанідаю ўслед, па-філасофску ўспрымаючы перыпетыі быцця. Вельмі часта яны не разумелі адно аднаго. Сцепаніду раздражняла мяккасць і бязвольнасць Петрака. Яна заўсёды была рэалісткай і цвёрда стаяла на зямлі. Петракава ж душа вельмі часта над грэшнай зямлёй узлятала, асабліва калі ён іграў на скрыпцы, распроставала свае крылы, пакідаючы на нейкі час зямную абалонку: невысокага, шчулллага, з саломай у барадзе селяніна, з абліччам якога, здавалася б, так мала гармануюць словы “летуценнік”, “рамантык”.

Гаворачы пра адчуванне беларусам справядлівасці, вучні перш за ўсё маюць на ўвазе Сцепаніду, бо гэтае пачуццё ў яе абвостранае. Сама прысутнасць немцаў на роднай зямлі для яе — найвышэйшая несправядлівасць; незалежна ад таго, як тыя сябе паводзяць, добрыя адносіны паміж імі немагчымыя, хоць у гэтым — рызыка для жыцця.

У часы калектывізацыі гэтае ж пачуццё рухала Сцепанідай насуперак той небяспецы, якая падсперагала сумленнага чалавека, а не прыстасаванца, на кожным кроку.

Спрадвечнае імкненне беларуса да незалежнасці некаторыя вучні звязваюць і з вобразам настаўніка Свянткоўскага. Аргументы наступныя: Свянткоўскі — беларускі інтэлігент, які з’яўляўся для сталінскай улады патэнцыяльным “нашэмам” і не мог гэтага не ўсведамляць, як і таго факта, што надзеі на незалежнасць Беларусі пры Саветах не спраўдзіліся. Таму, як і многія іншыя беларускія інтэлігенты, ён мог памылкова бачыць у Гітлеры вызваліцеля Беларусі ад камуністаў. У якасці мастацкай дэталі, якая падкрэслівае адсутнасць у паводзінах Свянткоўскага “шкурных” інтарэсаў, вучні прыводзяць яго старэнькае паліто, якое настаўнік насіў ужо гадоў дзесяць. Не тое, што Недасека, які пры “новым парадку” адразу цягне дадому муку, боты, пальгэчкі.

І такое меркаванне, безумоўна, слушнае.

А Карніла, які на самы першы погляд асаблівых сімпатый не выклікае, па сутнасці сваёй сапраўдны беларус.

рус: "Але я работу люблю. І парадак... Я, калі ўзяўся, дык да-
вяду ўсё да ладу. Зямлю, я яе лепей чым лусту хлеба дагле-
джу, усе шнуркі на каленях выпяўзаю, усе камочки ў паль-
цах ператру. Я ржавую драціну не абміну, падбяру" ². Іншая
справа, што сацыяльныя ўмовы ўносяць карэктывы ў раз-
віццё гэтага характару, гіпертрафуючы ашчаднасць да ску-
пасці. Без цяжкасцяў вучні адзначаюць падабенства паміж
быкаўскім Карнілам і Міхалам Тварыцкім у Кузьмы Чорна-
га. Пэўныя аналогіі прасочваюцца і ў тым, як склаўся лёс
кожнага з герояў.

Каб актывізаваць увагу і стымуляваць інтэлектуальную
дзеяснасць на 2-м этапе ўрока, мэтазгодна правесці фран-
тальна такі від работы: зачытваюцца разважанні герояў, а
клас павінен вызначыць, каму іменна яны належаць. Тым
больш, што гэтыя выказванні з'яўляюцца і важным сродкам
характарыстыкі.

Можна прапанаваць наступныя вытрымкі з тэксту:

Пятрок.

- Ці гожа скараняць людское?
- Трэба прымаць тое, што нарыхтуе табе лёс.
- Не ў сытасці, дык хоць у спакоі.
- Як усе, так і мы, як скажуць, так і будзем.
- Калі хочаш жыць, мусіш трымаць не такое.
- Калі з імі па-добраму — не з'ядуць, можа?

Сцепаніда.

- Хто палез на іншых з ражном, як бы сам не напароўся на
той самы ражон.
- Людская дабрыва перад злом бяссільна.
- За меншай бядой заўжды дыбае большая.
- Даволі паглядзець, хто з імі ў хаўрусе, каб зразумець, хто
яны самі.
- Не дасі адпор — узаб'юцца на карак, будуць ехаць, коль-
кі каму захочацца.
- У каго праўда, таму не патрэбна зброя.
- Нельга, каб свае сваіх.
- Тваё зло супраць некага можа абрынуцца з яшчэ большай
сілай назад, на цябе.

Карніла.

- Ніхто табе столькі шкоды не ўчыніць, як твой сусед.

Яхімоўскі.

- На чужым і дармовым ічасця не будзе.

Прыведзеныя прыклады раскрываюць сістэму поглядаў
на жыццё, жыццёвае крэда некаторых герояў аповесці
"Знак бяды". Народная філасофія выяўлена ў прыказках і

прымаўках. Звычайна адразу чытачы згадваюць Петракова “З ваўкамі жыць — па воўчы выць”. І тады падрыхтаваны вучань зноў звяртаецца да аўтарытэту Адама Кіркора:

«Народная творчасць увасаблялася ў народных песнях, легендах, паданнях, прыказках, прымаўках. Па гэтых песнях, па гэтых прыказках, прымаўках можна было б прасачыць усё жыццё беларуса ў мінулым і цяперашні час. Гэта гісторыя яго побыту, яго вераванняў, цяжкіх выпрабаванняў, гаротнага жыцця і нешматлікіх радасцяў. Дасціпнасць і здольнасць аналізаваць яскравей за ўсё выяўляюцца ў прыказках і прымаўках. Адны запазычаны і агульныя з іншымі славянскімі народамі, другія ж самабытныя, бясспрэчна, беларускага паходжання, што перайшлі ад нас да іншых народаў.

Працяглы прыгнёт нявольніцтва, а потым прыгоннай залежнасці спаралізлі шмат тыповых прыказак, не пазбаўленых дасціпнасці і своеасаблівых філасофскіх поглядаў: “Калі не вераць, не бажыся, калі б’юць, не прасіся”. Вось лепшая характарыстыка адносінаў беларуса да яго ўладара. Гэтыя ж адносіны выказваюцца ў другой прыказцы: “Каб не панскі розум, а не нашая хітрасць — прапалі б”. У выпадку змены ўладальніка ці аканом беларус кажа: “Чорт без балота не будзе, а балота без чорта”.

Калі вясною голад і нястача прымусяць прадаць апошнюю вопратку, а аканом ці сам пан лаюць за гэта, беларус адказвае: “Як не даясі, го й карэту прадасі”. Калі беларус загуляе, ён суцяшае сябе: “Як п’ян, дык капітан, як праспіцца, дык і свінні баіцца”. Пра слабага характарам чалавека кажуць: “Ён добры чалавек: што ўкусіць, тое і з’есць”. Хто на ўсё і з усякім згаджаецца, кажуць: “Як дуды надзьмеш, так дуды іграюць”»³.

Нескладана правесці паралель паміж гэтым урыўкам і пэўнымі сітуацыямі з жыцця герояў “Знаку бяды”, часам нават у самым прамым сэнсе. Не просіцца Сцепаніда, збітая чужынцамі, не прытрымліваецца прынцыпу “не дражні ліха, пакуль ціха”. Ведаючы, што прападзе “ад панскага розуму”, хітруе, хавае сваю скацінку ад “кватарантаў”.

Кіруецца логікай народнай філасофіі і Пятрок, які да пары “што ўкусіць, тое і з’есць”. Але часам логіку гэтую парушае: не прадае з нястачы апошнюю вопратку, а за пазычаныя грошы купляе скрыпачку. І, безумоўна, у канцы свайго жыццёвага шляху, калі “дуды іграюць” зусім не так, як іх надзьмулі...

Гонячы самагонку, ліхаманкава імкнучыся хоць неяк уратаваць Сцепаніду і сябе ад бяды, Пятрок дзейнічае па

прынцыпе “як топішся, за саломку хопішся”. Але гэтая прыказка часам гучыць і так: “Як топішся, то і за брытву хопішся”. Тое, што, думалася Петраку, прынясе збавенне ад ліха, стала брытвай, пачаткам канца...

“Нягоднік не родзіцца, а робіцца”, — кажуць у народзе. Многія старонкі адведзены даследаванню гэтай з’явы ў “Знаку бяды”. Нягоднікі маюць і сваю філасофію. “Аднаго пасадзіш — другія баяцца будуць”, — кажа захмялелы Гуж. І ў гэтым выказванні — дэфармацыя народнага погляду (свае — на сваіх?).

Старшакласнікам такія выказванні знаёмы яшчэ з Мележавых старонак. “Аднаго пасадзіш — другі баяцца будзе!” — значае ўпэўнена Харчаў (“Людзі на балоце”). “Раскулачыш аднаго — іншыя задумаюцца”, — працягвае лінію мележаўскага Башлыкова Новік у “Знаку бяды”.

Выразна прасочваецца шлях духоўнай дэградацыі асобы, вынішчэння адвечнай сутнасці чалавека пад уплывам трагічных падзей эпохі “вялікага пералому”, Харчаў, Новік, Гуж... Яны выйшлі з таго ж народа, што і Пятрок са Сцепанідай. Тая ж дэфармацыя спрадвечных рысаў нацыянальнага характару адчуваецца і ў высновах Карнілы: “*Ніхто табе столькі шкоды не ўчыніць, як твой сусед*”. Часам у беларускай вёсцы суседа шанавалі болей, чым родзіча, калі той далёка. “Пакуль да радні даедзеш, то сусед цябе дзесяць разоў выручыць”, — казалі паважаныя старыя вяскоўцы.

Асвятліўшы ладзеныя пытанні, вучні прыходзяць да высновы, што беларускі нацыянальны характар — гэта багацце праяў чалавечай натуры, а не толькі рахманасць, памяркоўнасць, законапаслушэнства. Нават усім вядомае цярпенне беларуса — гэта два цярпенні: бязвольных, бесхарактарных, раздушаных і — дужых, якія ведаюць, што спружына бясконца спіскацца не можа, і ўсяляк адтэрміноўваюць момант выбуху, калі спружына пойдзе ў іншы бок...

Хочацца прыгадаць яшчэ адзін момант урока. Адзін з вучняў меў заданне апісаць знешнасць Сцепаніды, якое было б нескладаным, калі б гэта зрабіў у аповесці Васіль Быкаў. Але ён ніводнага разу не паказаў нам, як выглядае “акцыявітка”. Толькі асобныя дэталі вопраткі, ссівелыя валасы жанчыны ў фінале твора. “Чаму такія адносіны да гераіні? Як намалюваць яе партрэт?” — узнікла пытанне. Здабыванне ведаў метадам дэдукцыі — для старшакласнікаў рэч не новая. У ладзеным жа выпадку давялося скарыстаць індукцыю і пайсці ад агульных палажэнняў да прыватных: на падставе пэўных рысаў характару зрабіць вывад аб рысах знешнасці. Можна было карыстацца “хрэстаматыяй” (кататкевічаў-

скім нарысам). Прывяду ход разважанняў вучня: Сцепаніда — жанчына 50 гадоў, бо Быкаў паведамляе пра ўзрост Петрака (60 гадоў), а перад гэтым ёсць звесткі, што ён старэйшы за жонку на 10 гадоў. Росту яна высокага. Па-першае, Багацькі — сяляне з Лепельшчыны (Віцебская вобласць). А Уладзімір Караткевіч у нарысе “Зямля пад белымі крыламі” піша: “Паўночны беларус ростам пераважна высокі...” Па-другое, высокай Сцепаніда здаецца ў параўнанні з Петраком, які стварае ўражанне чалавека мізэрнага, “дробнага”. “Чарнявых сярод беларусаў няшмат”, — сцвярджае У. Караткевіч. Асабліва на поўначы Беларусі. Так што хутчэй за ўсё Сцепаніда мае русыя валасы, кранутыя сівізнаю (у канцы аповесці — зусім сівыя). Рукі і ногі герайні пісьменнік часта “высвечвае” на старонках аповесці. Вялікія, спрацаваныя, жылаватыя рукі; змерзлыя, стомленыя, падрапаныя босыя ногі... Думаецца, што Сцепаніда не вельмі мажная, бо надта рухавая, ды і ў вялікім дастатку ніколі не жыла, але “здараўем бог не пакрыўдзіў”, шырокай косці, цягавітая. Дададзім да гэтага яшчэ гучны голас — і партрэт гатовы.

Падобныя творчыя заданні даваць вельмі карысна. Па-першае, яны нетрадыцыйныя і спрыяюць развіццю чытацкай цікаўнасці. Па-другое, вучань апынаецца ў становішчы даследчыка і мабілізуе для выканання гэтага задання не толькі разумовыя здольнасці, але і лепшыя якасці сваёй асобы. Выконваючы такое заданне, ён перажывае пачуццё поспеху, развіцця, руху ўперад. Такім чынам, дзейнічае вельмі надзённы сёння прынцып: “Стымул навучання — у самім навучанні”.

Пры вынясенні на абмеркаванне вучняў пытання «Прынцыпы народнай педагогікі ў аповесці “Знак бяды”» метаэгодна папрасіць вучняў растлумачыць, як разумеюць яны важнасць гэтага пытання. Сутнасць разважанняў зводзіцца да наступнага: выхаванне — умова эвалюцыі грамадства, дзеці павінны быць лепшымі, разумнейшымі за сваіх бацькоў, але перш за ўсё бацькі імкнуцца выхаваць дзяцей “па вобразе і падабенстве сваім”.

Вучань, які рыхтаваўся непасрэдна да адказу на гэтыя пытанні, пачынае зноў жа з прыказак: “У добрых бацькоў добрыя дзеці”, “Не біце дубцамі, навучайце слаўцамі”, “Дзе ў сям’і лад, там і дзеці добра гадуюцца”.

Старонак, прысвечаных выхаванню дзяцей, у аповесці няма, радкоў і тых не шмат. Таму, знайшоўшы зернетка інфармацыі, вучні лагічна развіваюць думку. “Што ў маленстве выхаваеш, на тое ў старасці абাপрэшся”, — вя-

шчуе народная мудрасць. Думаецца, што Пятрок і Сцепаніда годна выхоўвалі сваіх дзяцей, бо ў самыя цяжкія хвіліны згадваюць пра іх, не толькі хвалюючыся за лёс Фені і Федзькі, што не ў час вылецелі з бацькоўскага гнязда, але і знаходзячы нават у саміх гэтых думках пра іх нейкую апору ў пахіснутым жыцці. Пры гэтым яны абое добра разумеюць, што дзяцей пад сваё крыло ўжо не вернеш, *“а тут гэта вайна...”*.

Заўсёды ў працы жылі бацькі, думаецца, што дапамагалі ім і дзеці, раслі такімі ж працавітымі. Аднак Сцепаніда гэтым не абмяжоўвалася, яна хацела бачыць сваіх дзяцей яшчэ і адукаванымі і ўсё для гэтага рабіла.

Але разам з тым яна разумее, што пераломны час гэты — неспрыяльны для фармавання юных душ. *“Галоўнае, каб усё тое неяк не зачэпіла дзяцей, не апаліла іх бязлітаснымі сваім крыллем, абышло міма. Пасля, канешне, будзе ўсё, але як падрастуць, хай. А цяпер каб уберагчы як ад благага іхнюю дзеясць, іх слабыя, недарослыя душы”* (146).

І якім дысанансам да мацярынскіх гэтых слоў гучаць словы бацькі — Недасека, што па-свойму дбае пра дзяцей: *“Сябе, можа, я і гублю, а іх не-а. Што б яны жэрлі цяпер, каб не я? Я ж не тое што некаторыя: абы напіцца. Я пра іх дбаю”* (175).

Сцепаніда разумее, што такія, як Недасека, далей за сваё карыта не бачаць. *“Божа, што будзе яшчэ з тых іхніх дзяцей, што яны пярэймуць ад гэтых во таткаў? Лепш бы яго як найхутчэй забілі дзе, менш было б шкоды і болей карысці сваім жа. Ды і ягоным дзецям таксама, якіх ён так руіна забяспечыў мукой і абуткам...”* (175).

Безумоўна, можна не пагалзіцца са Сцепанідзінай катэгарычнасцю ў вызначэнні лёсу Недасека, аднак слухнасць яе думак пацвярджае прыказка: *“Не адкоціцца далёка яблык ад яблынькі”*.

Дзеці былі сэнсам жыцця для Петрака і Сцепаніды, але вайна, пэўна, не дасць дачакацца іх... Збітая фашыстамі Сцепаніда ў думках імкнецца да сына, які *“хай не цяпер — прыйдзе час, паквітаецца за боль і знявагу”*. *“Сын мой прыйдзе... — крычаў у апошнія імгненні свайго жыцця паліцаям Пятрок. — Ён вам пакажа... Не думайце... Федзька прыйдзе!..”* (201).

На жаль, не ўсе бацькі маглі з такой упэўненасцю клікаць сваіх сыноў на даламогу. І першы, каго называюць вучні, — гэта стары Недасека, бацька Новіка. Таго самага Новіка, які з лёгкасцю адрокся ад бацькоўскага прозвішча і з’явіўся ідэйным папярэднікам Міколкі Роўбы з быкаўскай *“Аблавы”*.

Разважаючы над значэннем аповесці “Знак бяды” для сучаснікаў у святле ўзнятай на ўроку праблемы, вучні адзначаюць наступныя моманты:

Васіль Быкаў разбурае ходкае меркаванне пра беларуса як пра носьбіта спрадвечнай пакорлівасці, забітасці, не адмаўляе яму і ў праве звацца чалавекам, паказвае, як вырываюцца на волю тыя высокамаральныя якасці, што доўгі час былі прыдушаны страхам перад мацнейшым. Кожны з герояў аповесці робіць свой выбар ці здзяйсняе свой подзвіг. Подзвіг Петрака ў тым, што ён здолеў узняцца з каленяў. Аповесць дапамагае сучасніку ўсвядоміць сябе, суаднесці свае асабістыя рысы з рысамі беларускага характару, вызначыцца ў духоўных запатрабаваннях, запоўніць у нейкай ступені духоўны вакуум.

Лепшыя традыцыі перадавой беларускай літаратуры сёння плённа развіваюць пісьменнікі малодшага пакалення. На дадзеным уроку-семінары вельмі дарэчы будзе зварот да твораў Уладзіміра Арлова, які вельмі неабякава, па-караткевічаўску пранікнёна ўздывае ў творах пра мінулае і пра сучаснасць пытанні беларускай мінуўшчыны, нацыянальнай самасвядомасці, духоўнай спадчыны.

Дастаткова прыгадаць апавяданні “Мой радавод да пятага калена, або Спраба пазбегнуць выгнання”, “Пішу вам у Масковію”, “Рандэву на манеўрах”.

“Калі ж не ведаў ён [крывіч] роду свайго, дык падлягаў выгнанню, бо ўважалася, што род ягоны, а значыцца, і зямля бацькоўская яму не дарагія, і можа ступіць ён на шлях здрады...”⁴.

Прыкра і горка ўсведамляць, што наўрад ці знойдзецца сярод нас такі абазнаны ў генеалогіі беларус, што, бадай, усе мы — выгнаннікі на сваёй роднай зямлі. Але вырашаць праблему духоўнага манкурцтва неабходна. І адной з прыступак да гэтага закліканы стаць прапанаваны ўрок-семінар і падобныя да яго.

¹ Праневіч Г. Талерантнасць: пункт гледжання // ЛіМ. 1994. 11 сак.

² Быкаў В. Знак бяды. — Мн., 1984. — С. 136. Далей цытаты падаюцца па гэтым выданні з пазначэннем старонкі ў дужках.

³ Киркор А. Белорусское Полесье // Живописная Россия. — Мн., 1993. — С. 318.

⁴ Арлоў У. Рандэву на манеўрах. — Мн., 1992. — С. 240.